

A PEDAGÓGIA TANTERVÉNEK TÖRTÉNETE A POLGÁRI ISKOLAI TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLÁN (1873—1947)

Összeállította: BERECSKI SÁNDOR

Az első, 1873-ban kiadott tanterv a „csoportok szerint kötelezett tantárgyak” között első helyen említi a pedagógiai tárgyakat ezzel az elnevezéssel: „Nevelés- és tanítástan és tanítási gyakorlatok.” Mivel a polgári iskolai tanítóképzés akkor 2 éves volt, így a pedagógiai tárgyakat is két évre osztották be. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1873. évi leirata értesíti a tanári kart arról, hogy a polgári iskolai tanítóképzés I. osztályának megnyitását tudomásul veszi, az elkészített tantervet és órarendet jóváhagyja azzal, hogy az 1872-ben elfogadott óraszámhoz kell a tanári karnak igazodnia. A tanárok ennek megfelelően módosítják az óraszámokat. Az elfogadott tantervek alapján az I. osztályban heti 5 órában tanították a pedagógiai tárgyakat, mely három csoportból tevődött össze: *a)* logikából, *b)* tanítástanból, *c)* a tanítás gyakorlásából a gyakorló iskolában. Amint látjuk, a tárgy elnevezésétől eltérően (nevelés és tanítástan) helyet kap az I. osztály anyagában a logika is. Ennek anyagát az 1873. tanterv így határozza meg: „A logika alapvonalai, különös tekintettel a tanításra. A logikai törvények synthetikai kifejtése a nevelés és tanítás körébe tartozó ismeretek és tapasztalatok anyagából és az ezen úton szerzett logikai ismeretek alapján analitikai irányban eszközölt bírálatos átvizsgálása a tanítói és nevelői eljárásoknak.” A logika anyagának ismeretéből láthatjuk, hogy a tárgy tanítása elsősorban az oktatástan érdekét szolgálta, bár a megfogalmazás eléggé átfogó, és nem ad közelebbi részletezést. Tankönyvül DIRRES Logikáját használták, melyet GYERTYÁNNFY ISTVÁN, az intézet igazgatója és a pedagógiai tárgyak tanítója fordított le. A nevelés és tanítástan heti 5 órájából a logikára 1 órát fordítottak.

A nevelés és tanítástan másik, I. osztályban tanított tárgya a tanítástan volt. Ennek anyagát így jelöli meg a tanterv: „Az elemi tanítószakra készülők számára szerzett lélektani, nevelés és tanítástani alapon tanítandók a tanítás általános és különös szabályai, egyes tantárgyak tanítási módszere, tekintettel a szakcsoportokra. Így az anyanyelv és idegen nyelvek, a földrajz és történelem, a mennyiség és természettan tárgyak, a rajzolás, a zene és ének, a testgyakorlás tanítási elveiről, tanításaik menetéről s ezekből folyólag mindenik tantárgynak képzési célra felhasználásáról.”

A tanítástan tehát az első tantervben nemcsak a didaktikát, hanem a módszertant is felölelte. Hivatkozik a tanterv arra is, hogy a tanítástant az elemi tanítóképzőben szerzett „lélektani, nevelés és tanítástani alapon” kell tanítani. A polgári iskolai tanítóképzőbe ugyanis hosszú időn keresztül azok iratkoztak be elsősorban, akik az elemi iskolai tanítóképzőt már elvégezték. Így a polgári

iskolai tanítóképző tanterve építhetett a korábban megszerzett ismeretekre, mivel a két intézet tanterve között szerves kapcsolat állt fent. Ez magyarázza meg azt is, hogy miért nem szerepel a lélektan a tantárgyak között. Az elemi iskolai tanítóképzőben ugyanis az I. osztályban a neveléstani tárgyak között szerepelt „A bevezetés a neveléstanba” c. rész, amely az ember testi és szellemi fejlődését tárgyalta — mint a tanterv mondja — „anthropológiai alapon”. Végül megjegyzi a tanterv: „az anthropológiai és módszertani fejtegetések közben szerzett lélektani ismeretek az év végén rendszerbe állítva is megtanítandók”. Nem tárgyalja azonban az elemi iskolai tanítóképzői tanterv sem a logikát, sem pedig az általános didaktikát, hanem a hangsúlyt az egyes tárgyak tanítási módszerére helyezi. Természetes tehát, hogy a polgári iskolai tanítóképzőben továbbtanulók számára szükséges a logikának és általános oktatásannak lélektani alapon való tanulása.

A tanítástanra az 5 órából heti 2 órát fordítottak. Kézikönyv nem volt az első években, helyette — éppenúgy, ahogyan a II. osztályban neveléstanból is — kézírásos jegyzetet használtak.

Az I. osztály nevelés- és tanítástani anyagába tartozott a tanítás gyakorlása a gyakorló iskolában. Tekintve, hogy a gyakorlati tanítás módjának elemzését külön szeretném elvégezni, ennek részletezését itt elhagyom.

A II. osztályban ismét 5 óra volt a pedagógiai tárgyak oktatására szánva. Ennek az osztálynak súlyponti tárgya a neveléstan volt. A tanterv így jelöli meg a neveléstan anyagát: „Az általános neveléstan rendszere. A nevelési céloknál a test és lélek fokozatos és összhangzatos kiműveléséről, a különféle nevelési célokról és rendszerekről, a nevelés eszközeiről, kiemelve ezek közt a tanítást, mint a testi, szellemi és erkölcsi nevelés legfőbb eszközét.” Itt is kihangsúlyozódik tehát a didaktikai oldal.

A II. osztály pedagógiai anyaga a neveléstanon kívül magában foglalja még a neveléstörténetet is, melynek anyagát egy mondatban így jelöli meg a tanterv: „A nevelés legkitűnőbb s korszakokat alkotott férfiairól.” Ugyancsak a II. évben került sor az iskolák szervezetének és igazgatásának ismertetésére is. Mind a neveléstörténetet, mind pedig az iskolaszervezetant azonban még nem különítik el a neveléstantól, hanem azzal szoros összefüggésben tárgyalják.

A II. évben folytatódott a tanítás gyakorlása az I. osztályban megkezdett módon.

A polgári iskolai tanítóképző intézet első tanterve azonban nem elégítette ki a tanári kar igényeit. A pedagógiai tárgyakkal kapcsolatban is az volt az észrevétel, hogy tulajdonképpen ismétli az elemi iskolai tanítóképzőintézeti tanterv anyagát s csak kis mértékben bővíti, mélyíti azt. Ennek a hibának megszüntetése céljából már 1874—75. tanévben megkezdték az új tanterv s vele együtt az új képesítési szabályzat kidolgozását. Az elkészített terveket 1875/76-ban vitatja meg a tanári kar s felettes szerve: az igazgatótanács s így kerül azután a miniszterumba jóváhagyásra.

A második tantervet a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 1877. január 26-án kelt 2305 sz. rendelete lépteti életbe s az 1877/78. tanévben már be is vezetik. Pedagógiai tárgyak tekintetében tartalmi változást lényegében nem hoz; csupán az anyagot rendezik el benne célszerűbben, amennyiben az elméleti tárgyakat az I. osztályba, a gyakorlati jellegű tárgyakat pedig a II. osztályba teszik. Ennek az elvnek megfelelően kerül a II. osztályból az I. osztályba — a változatlan szövegezéssel meghagyott logika mellé — a neveléstan

is változatlan megszövegezéssel, csupán az első tanterv mondataihoz kiegészítésként kapcsolják még hozzá a következő megjegyzést: „Ezzel kapcsolatosan meg kell ismertetni az oktatás általános alapelveit a kellő lélektani indokolásokkal.” Ez a mondat tulajdonképpen azt jelenti, hogy az 1877-es tanterv megszünteti a nevelés- és tanítástan eddig külön-külön osztályban való tanítását s mindkét pedagógiai tárgyat a neveléstan keretében kívánja tanítani. Az I. osztályban kerül feldolgozásra a neveléstörténet is a korábbi megfogalmazásban, kimarad azonban az iskolaszervezetten anyaga. A II. osztályt az új tanterv gyakorlati jellegűvé tette. Itt kerül sor a felső nép- és polgári iskolákban előadott összes tantárgyak tanítási módszerének tanítására „és pedig történeti alapon kifejtve”. A módszertan mellett a II. osztályban került sor a tanítási tervezetek készítésére és a gyakorlati tanításokra. (Az első tantervben a tanítási gyakorlatok már az I. osztályban megkezdődtek.)

A második tanterv mind a két osztály óraszámát változatlanul hagyta (I. o.: 5, II. o.: 5.)

Tankönyvek ehhez a tantervhez sem készültek.

A harmadik tantervet a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 1882. február 6-án kelt 3999. sz. rendelete léptette életbe. Kiadására azért volt szükség, mert az eddig 2 éves polgári iskolai tanítóképzést 3 évre emelték fel. A harmadik tanterv kiadását — akárcsak a korábbi tanterveket — hosszas vita előzte meg. A pedagógiai tárgyak tekintetében ez a tanterv a következő változásokat hozta. Az I. osztályban heti 4 órát ad a nevelés- és tanítástan anyagának. Ebből heti 1 órát jelöl meg a logika tanítására, melynek tartalmát így jelöli meg: „A gondolkodás alapformáinak ismertetése. A fogalmak lényege és beosztása. Az értelmezések és beosztások. Az ítéletek és azok alkotásának főbb törvényei. A következtetések lényege és legszokottabb formái. A tudományos vizsgálódások módszerei.” Az anyag részletezése tehát sokkal pontosabb, mint a korábbi tantervekben volt. A részletezés után megadja a logika tanításának feladatát is. Ezt olvashatjuk: „Jegyzet. A tanítás fő feladatát az képezi, hogy egyfelől a tantervben felölelt tudományágak felosztása, azok egymáshoz való viszonya és különböző módszerei, másfelől a tanítás és nevelés összes műveletei a szerzett logikai ismeretek által kellően megvilágíttassanak.” Ez a megjelölés meghagyja tehát a tárgy tanításának oktatási célt szolgáló feladatát, ugyanakkor azonban biztosítja tudományos jellegét is.

A logika mellett megmarad az I. osztályban a neveléstan tanítása ugyanazzal a megszövegezéssel, mint az 1877-es tantervben, csupán a címszóban változik, amennyiben „nevelés- és oktatástan” tárgyról beszél, a megelőző neveléstannal szemben. Az I. o. anyagaként jelöli még a tanterv a neveléstörténet tanítását is a már ismert megfogalmazásban. Tekintve, hogy a felsorolt tantárgyak mellé az I. osztályba újra visszahozza ez a tanterv a tanítási gyakorlatot — melynek keretében a hallgatók heti 2 órában hospitálnak —, így a nevelés- és oktatástanra 1 óra maradt.

A II. osztályban heti 4 óra állt ismét a neveléstan rendelkezésére. Ebben az osztályban kapták meg a hallgatók a módszertani oktatást, és kezdték meg gyakorlati tanításukat.

A III. osztályban pedig heti 2 órában ismerkedtek meg a hallgatók a felső nép- és polgári iskola tanterveivel, valamint az ezekre az iskolákra vonatkozó miniszteri rendeletekkel, utasításokkal.

A III. osztályban folytatódtak a hallgatók tanítási gyakorlatai.

Az 1882-ben kiadott tanterv sem hoz tehát lényeges változást a pedagógiai anyag tartalmában. Megmaradt a korábbi összóraszám is a három évfolyamon: $4 + 4 + 2 = 10$. Változást csupán a gyakorlati tanítás szempontjából jelentett a tanterv, eleget tett a fokozatosság elvének. Az első évben a hallgatók csak hospitáltak, a második évben próbatanításokat tartottak, a harmadik évben pedig a gyakorló iskolai tanár mellett egyes könnyebben tanítható tárgyakat önállóan tanítottak. Emellett a III. évben a gyakorlati képzés céljából több intézkedést is tesz a tanterv. Ha összehasonlítjuk az 1882-ben kiadott tantervet azzal a javaslattal, amelyet a tanártestület 1881-ben készített el, akkor a kettő között csak annyi változást látunk, hogy a javaslatban a logika anyaga megegyezik az 1873., illetve 1877. tantervi anyaggal.

Az eddigi tantervekben nem szerepelt a lélektan mint önálló tantárgy, csupán hivatkoztak az egyes tárgyak anyagánál arra, hogy azt lélektani alapvetéssel kell tanítani. Az 1887. júl. 4-én megtartott tanári testületi ülésen, melyen az elmúlt tanév oktatási-nevelési tapasztalatait értékelték, felmerült annak szükségessége, hogy mind a szak-, mind a pedagógiai képzettség magasabb színvonalára érdekében a hallgatók elmélyültebb filozófiai képzést kapjanak. A tanári kar elhatározza, hogy az egyes tárgyak módszertanát a szaktanárok adják elő, feldolgozzák a szaktárgyak polgári iskolai tananyagát is, s egyúttal kimondják, hogy a pedagógia szaktanára az általános módszertan mellett a hallgatók filozófiai képzésével behatóbban foglalkozik. Ilyen tartalmú felterjesztést készítenek az igazgatótanácshoz is. Érdemes megemlíteni, hogy ezen az ülésen veti fel először Gyertyánffy István a későbbi Apponyi kollégiumhoz hasonló képzési forma bevezetésének gondolatát.

1890-ben a tanári kar az eddigi szakpárosítás megváltoztatását kéri, mégpedig úgy, hogy a mennyiség- és természettudományi szakcsoport helyébe két újabb szakcsoportot: *a)* természettudományi-gazdaságtani és *b)* matematika-fizikai szakcsoportot szervezzenek meg. A kérelem oka a természettudományos szakos hallgatók nagyfokú túlterhelése. Ugyanakkor javasolják a korábbi rajzszakcsoport átszervezését rajz-geometriai szakcsoporttá. Változatlan maradna a tervek szerint a nyelv- és történettudományi szakcsoport.

Kidolgozták a szakcsoportosítás változása esetén követendő óratervet és tantárgyfelosztást is. Az elképzelések szerint a pedagógiai tárgyak a következő címen szerepelnének az új tantervben: „Nevelés-oktatásban, neveléstörténet, filozófiai propedeutika.” Nem határozzák meg azonban még akkor azt, hogy az egyes osztályokban melyik pedagógiai tárgyat tanítják. A pedagógiai tárgyakra fordított óraszámot így osztja fel az egyes évfolyamok között: I. évf.: 3, II. évf.: 3, III. évf.: 2 óra. Ezek az óraszámok a korábbival szemben (I. évf.: 4, II. évf.: 4, III. évf.: 2) az I. és II. évfolyamon 1–1 óra csökkenést jelentenek. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy a módszertant kivették a pedagógiai tárgyak anyagából, másrészt az új tervezet a tanítási gyakorlatra is külön biztosít 2 órát, de csak a II. évfolyamon. Így a tanítási gyakorlat is jobban elkülönül az elméleti pedagógiai tárgyaktól.

A tervezet a pedagógiai tárgyak differenciálódását mutatja. Új benne a filozófiai propedeutikának felvétele és a neveléstörténetnek önálló tárgyként való szerepeltetése.

Lényeges változást jelent a tervezet az újonnan szervezett geometriai-rajzi szakcsoportnál (az 1882-es tantervben rajz-szakcsoport). Az 1882-es tanterv itt csak az I. évfolyamon említi a nevelés-oktatást heti 2 órában,

s a tanítási gyakorlatra sem szentel időt. Az 1890-ben kidolgozott tervezet ezzel szemben a többi szakcsoportban szereplő pedagógiai tárgyakat és óraszámot írja elő ennél a szakcsoportnál is.

A minisztérium az emlékiratra adott válaszában kifejti azt, hogy nem járulhat hozzá a tervezet megvalósításához, mivel még nem érkezett el az ideje a 3 szakcsoportra való bontásnak. Az elutasítást azzal indokolja, hogy a polgári iskolai tanítóképzés mélyre ható reformja nem előzheti meg a polgári iskola várható reformját. „Így elejtetik — mondja a leirat — a színvonalemelést és új elemekkel való gazdagítás érve.” De módot nyújt a minisztérium a matematika — természettudományos szakcsoportnál a túlterhelés megszüntetésére és egyben több időt nyújt a jelöltek gyakorlati kiképzésére. Ezért a nevelés — oktatástan óraszámát 10 órától 8-ra csökkenti. Amint látjuk, a tervezett reformok, melyek színvonalemelést akartak elérni, a pedagógiai tárgyaknál óraszám-csökkenést eredményeztek.

A tanítás anyagával kapcsolatban kell megemlíteni azt a rendeletet, melyet a minisztérium 1890 nyarán ad ki, s amely elrendeli, hogy a tankönyvek helyett kézírásos jegyzeteket nem szabad használni. A polgári iskolai tanárképző tanári kara azonban kéri, hogy intézetükben továbbra is használhassanak jegyzeteket, tekintve azt, hogy kézikönyvek eddig sem voltak s ilyeneket egyik könyvkiadó sem ad ki, mivel csak ennek az egy intézetnek lenne rájuk szüksége.

Bár a minisztérium nem járult hozzá a kért módosításokhoz a pedagógiai tárgyaknál, mégis történtek változások. Nem állt rendelkezésemre adat arra vonatkozóan, hogy ezek a változások mikor következtek be, egyes jegyzőkönyvek utalásai azonban számot adnak a módosításokról. Azt is említik, hogy ezekhez a minisztérium külön-külön hozzájárult. Tanterv, óraterv azonban nem készült s így a tanári testületi jegyzőkönyvekre vagyunk utalva. Így 1891 júniusban tartott testületi értekezleten Kiss Áron számol be az 1890/91. tanévben elvégzett tananyagáról. Ekkor a következő anyagfelosztást említi: az I. évfolyamon végzett a logika, lélektan és neveléstan anyagával, a II. évfolyamon pedig a módszertannal, neveléstörténettel és a polgári iskolák szervezetének ismertetésével. Ebből láthatjuk, hogy a lélektan már helyet kapott a tantárgyak között. Erre elsősorban azért volt szükség, mert a hallgatók között egyre több volt az olyan hallgató, aki nem az elemi iskolai tanítóképzőből jött a polgári iskolai tanárképzőbe, hanem más iskolából. De látjuk azt is, hogy helyet kapott a pedagógiai tárgyak sorában a polgári iskolák szervezete is. Végül láthatjuk azt is, hogy a módszertan javasolt átadása a szaktanároknak nem történt még meg. Ezt mutatja az 1892-ben (szept. 5.) megtartott tanári testületi értekezlete vitája is. Itt a következő határozatot fogadták el: A szaktárgyak részletes módszertana az egyes tanárok kezébe volna adandó. A módszertan óráira felhasználhatók lennének a II. és III. évfolyamon a gyakorlati tanításokra fenntartott órák, melyeken az illető szakcsoport nincs jelen. A részletes módszertani tételit a szaktanárok dolgozzák ki s vitassák meg az egységes szempontok kialakítása érdekében.

A határozati javaslatra adott válaszában a minisztérium felhívja a tanárokat, hogy javaslatukat részletesebben dolgozzák ki, s mutassák ki azt, hogy a végrehajtott reform következtében milyen változások történnek a tanterv anyagában és az óraszámában. Kiss Áron egyedüli változásként említi meg azt, hogy amennyiben a módszertant kiveszik a pedagógiai tárgyak közül, akkor

a lélektan — „mely eddig a neveléstan keretében talált helyet” — külön tantárgyként volna tanítandó.

1894-ben intenzíven fognak hozzá a tanterv átalakításához. Erre alapot szolgáltatott az 1893-ban kiadott új tanárképesítő vizsgálati szabályzat, amely megkövetelte mindhárom évfolyam pedagógiai anyagának átvizsgálását és átdolgozását. A tanári testület 1894. március 15-én ülésén foglalkozik behatóan a tanterv revíziójával. A tanári kar úgy látja, hogy elérkezett az idő a tanterv egészének átalakítására, bár a minisztérium csak a rajzi szakcsoport, a mennyiségtan — természettudományi tárgyak, a német nyelv és irodalom tantervének, valamint a magyar nyelv és irálytannak — az utóbbinak mint általánosan kötelezett tárgynak tantervi anyagának ki-, illetve átdolgozására kéri fel a tanári kart. A tanári kar véleménye szerint azonban a felsorolt változtatások már majdnem magukban foglalják az egész tanterv átdolgozását is, és ezért célszerűnek tartaná az egész tantervet revízió alá venni s azután ebben az átdolgozott formában újra kiadni. Véleményüket azzal támasztják alá, hogy az 1882-ben kiadott tanterven nagyon sok változást hajtottak már végre, 1893-ban új képesítő vizsgálati szabályzat jelent meg, s végül az 1882-es tanterv sehol sem kapható már, s így a magántanulók nem tudják ezt megszerezni. Az átdolgozásnál a tanári kar három szempontot kíván figyelembe venni: *a)* az időközben tett változásokat, melyeket a felsőbb szervek annak idején jóváhagytak; *b)* a Közoktatási Tanács 1893-ban tett észrevételeit s végül *c)* az 1893-ban kiadott képesítő vizsgálati szabályzatot.

A fentiek figyelembevételével készítik el a pedagógiai-lélektani tárgyak tantervi anyagát is. A revíziót a minisztérium 1893-ban rendeli el, s a tanári testület februárban és márciusban foglalkozik a kérdéssel. Az ebből a célból kiküldött bizottság tervét megvitatják és elfogadják.

A pedagógia anyagában a következő változásokat teszik. Az I. osztályban heti 4 órát fordítanak a lélektani, logikai tanulmányokra, melyet összefoglaló néven bölceleti előtan címen vesznek be a tantervbe. A lélektan anyagáról itt találunk először pontos, részletezett útmutatást, s lényegében csak a lélektan önálló tárgyként való szerepeltetése különbözteti meg ezt a tantervjavaslatot a korábban érvényben volt tantervtől. A tanterv készítői láthatóan küszködnek a lélektani anyag részletezéseinél. Erre mutat az, hogy többféle elképzelést vetnek papírra. Az első tervezet szerint így alakult a lélektan tanítási anyaga: „Bölceleti előtan: *a)* lélektan, (heti 2 óra). „Az értelem, érzelem, akarat. A test és lélek. A tapasztalati lélektan és rokon tudományai. A tapasztalati lélektan ismeretforrása. A test és lélek közti kölcsönhatás. A lélektan felosztása. Az ismeret. A képzetek előidézése, visszaidézése, átváltozása. Az értelem. Az öntudat. Az érzelem. A törekvés. A vágy. Az akarat, Az ész. A jellem.” A másik elképzelés szerint a lélektan anyaga így épült volna fel: „A test és lélek. A tapasztalati lélektan és rokon tudományai. Az ismeret. Az értelem. Az öntudat. Az érzelem. A törekvés. A vágy. Az akarat.” S végül a harmadik változat szerint a lélektan anyaga: „A test és lélek, a tapasztalati lélektan és rokon tudományai. Idegrendszer. A lelki élet kifejlődése. Érzetek. Képzetek. Emlékezés. Gondolkodás. Tudat és öntudat. Kedélymozgalmak. Akarat.” A végleges tervezetbe ez az utóbbi került.

A bölceleti előtan másik tárgya volt a logika. Szintén heti 2 órában vették be az I. évf. tantervébe. Anyaga ugyanaz, mint az 1882. tanterv logikai anyagáé. A módosítások során tesznek benne javítást: „az értelmezések

és beosztások” című rész kimarad, helyet kap azonban a meghatározás, osztályozás és bizonyítás.

Lényeges változást jelent az I. évfolyam anyagában az, hogy az 1882. tantervvel szemben nem szerepel sem a nevelés és oktatásban, sem a neveléstörténet, sem pedig a tanítási gyakorlat. Megmarad azonban a heti 4 óra (2 óra lélektan, 2 óra logika).

A II. évfolyam anyagában is lényeges változtatást eszközölnék. Az 1882. tanterv 4 órájával szemben itt 3 órát biztosítanak a pedagógiai tárgyak tanítására. Az anyag tervezett részletezése a következő volt: „Bevezetül a nevelés elméletének története. Nevelés és oktatásban és segédtudományai. Általános neveléstan. A tanítás mint a nevelés legfőbb eszköze. A felső nép és polgári iskolai tanítás terve és általános módszere.”

Kimaradt tehát az általános didaktika anyagából a módszertan (ezért is csökkentik a 4 órát 3-ra), melyet már olyan régen követeltek. A tantervtervezet jegyzetként meg is említi: „Az egyes tantárgyak részletes módszertana a szaktárgyak keretében adatik elő.”

A II. évfolyamon kezdődik meg a próbatanítás és bírálat, heti 2 órában.

A III. évfolyamon kap helyet a gyakorlati tanítás, heti 8–10 órában.

Az elkészült tantervtervezetet az Országos Közoktatási Tanácsnak terjesztik fel. A Közoktatási Tanács módosító javaslatokat tesz: a tantervnek tartalmazni kell a tananyag pontos részletezését, meg kell jelölni a tanítási célt és a tanítási eszközöket is, s végül ki kell dolgozni a tanítás irányára, módjára vonatkozó utasításokat is.

A minisztérium 1894-ben megengedi azt, hogy a fentebb ismertetett tantervtervezetet már az 1894/95. tanévben ideiglenes jelleggel bevezessék, ugyanakkor azonban utasítja a tanári kart arra, hogy a Közoktatási Tanács észrevételeinek figyelembevételével a tantervet végleges formában dolgozzák ki.

A tanári kar 1895 májusában állítja össze s egyben terjeszti fel a véglegesen megszövegezett tantervet, mégpedig kettőt. A második tantervet arra az esetre készítették, ha a minisztérium hozzájárul az ismét (1890-ben először) felvetett javaslat megvalósításához: a mennyiség és természettudományi szakcsoport kettéosztásához. Ennek szükségességét a kísérő levél ismét részletesen indokolja.

Mind a két felterjesztett tantervben a pedagógiai tárgyak elosztása, részletezése megegyezik az 1894/95-ben ideiglenesen bevezetett tanterv anyagával. Eltérés csak a II. évfolyamon van. I. évfolyamon ugyanis változatlanul meghagyják a bölcséleti előtan (lélektan, logika) 4 óráját, a II. évfolyamon azonban — a tantervi anyag megváltoztatása nélkül — az eddigi 3 órát 5 órára emelik fel, a tanítási gyakorlatra pedig a II. évfolyamon 2, a III. évfolyamon pedig 10 órát biztosítanak.

Az 1895-ben elkészített tanárképző intézeti szervezeti szabályzat is az 1894. tantervnek megfelelően sorolja fel a pedagógiai tárgyakat. Lényeges változást hoz azonban azzal, hogy kimondja: a pedagógia tanára kizárólag a polgári iskolai tanárképzőben tanítson. Ezzel megszűnik az a helyzet, hogy a tanár az elemi tanítóképzőben is és a polgári iskolai tanítóképzőben is tanította a pedagógiai tárgyakat.

A véglegesen megfogalmazott, kellően részletezett tantervet a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 1896-ban fogadja el és az 1896. évi 58.031. sz. rendeletével engedélyezi annak kiadását. 1882-től 1896-ig tehát a sok terve-

zet csak kéziratos formában maradt fenn, ideiglenes, átmeneti jellegű volt, s így az 1896-ban kiadott tanterv jelenti az intézet negyedik tantervét.

Az új tanterv nagyon sok vonatkozásban tér el mind az 1882-es, mind az azt követő ideiglenes tantervektől. Az óraszámok az egyes évfolyamokon változatlanok maradnak: I. évf.: Bölcséleti előtan 4 óra, a II. évfolyamon nevelés és tanítástan 5 óra. Lényegesen kibővítették azonban az egyes tárgyak anyagát és a Közoktatási Tanács kívánságának megfelelően részletezték is.

Az I. évfolyamon megmaradt a bölcséleti előtan elnevezés s megmaradt ennek felosztása is lélektanra és logikára. A lélektan anyagát így részletezik: „A lélektan meghatározása, forrásai és felosztása. A test és lélek. A kettő közötti kölcsönhatás. Az idegrendszer. Az érzet. Az érzékek. Érzés és észrevétel. Az érzéssingerek természete. Az érzések és a külső hatások. Az érzetek viszonya egymáshoz. Egyszerű és összetett érzetek. A gondolat. A képzetek keletkezése, fennmaradása, elhomályosodása, visszaidézése. A képzettársulás. Az emlékezés. A képzelés. A képzetek, mint lelki erők. A tudat. A figyelem. Az apperceptio. Az észlelet.

„A gondolkodásról általában. A fogalmak. A fogalmak előállása és fajtái. Az ítéletek. A felvezető és levezető okoskodás. A gondolkodás fejlődése. Az értelem.

Az érzelmek. Az érzelmek keletkezése és osztályozása. Az érzelmek átöröklése. Hangulat. Kedély. Indulat.

Az akarat. Ösztönök. Vágyak. Szenvedélyek: jók és rosszak. Erkölcsi szabályok. Akarat és cselekedet. Megfontolás és elhatározás. Jellem. Az akarat szabadsága.

A képzelem. A képzelem viszonya a kedélyhez, művészethez, tudományhoz és valósághoz.

Az ész.”

A bölcséleti előtan másik tárgya a logika volt. Itt ismét — a lélektanhoz hasonlóan — lényeges tananyag-kibővülés történt. A logika anyagát a következőképpen taglalja a tanterv.

„A logika meghatározása, felosztása és használata.

A gondolkodás. Az észlelet. A külvilág észrevétele. Egyéni, elvont, közös nevek, fogalom. A fogalmak tartalma és terjedelme. A fogalmak tulajdonságai. Összeférhetetlen fogalmak. Azonos, egyjelentőségű és viszonylagos fogalmak. Alárendelt és különvált fogalmak. A fogalmak egyenrangúsága, ellentétessége, kereszteződése. A meghatározás. Értelmezések. Beosztások. Részletezés.

Az ítélet. Az ítéletek megkülönböztetése mennyiségük, minőségük, viszonyuk és módzatuk szerint. Analytikai, synthetikai, egyszerű és összetett ítéletek. Az ítéletalkotás alapelvei: az azonosság, az ellentmondás, a harmadik lehetőség kizárásának s a kielégítő oknak törvénye. Az ítéletek minőségének és módzatának átváltoztatása. Az ítéletek szembevetése, megfordítása. Alárendelés.

Az egyetemesítés. A fölvetel. A részhangulat.

A következtetés. A következtetés mivolta. A következtetések nemei és fajtái. A következtetések alkotásának törvényei. Hypothetikus következtetések. Vegyes, összetett következtetések. Helytelen okoskodás.

A tudományos módszerek.”

A második évfolyamon a nevelés- és tanítástan jelöli meg a tanterv. Az elnevezés azonban megtévesztő, mert magában foglalja a nevelés és tanítástanon kívül a nevelés és oktatástörténetet, valamint a magyar s ezentúl „egyes nagyobb műveltségű államok” népoktatásügyi szervezetének tanítását is. Ezekre a tárgyakra összesen heti 5 órát fordít a tanterv.

Ha a II. évfolyam pedagógiai tárgyainak részletezését vizsgáljuk meg, akkor néhány érdekes mozzanatra figyelhetünk fel. A neveléstan esetében láthatjuk, hogy az 1896-os új tanterv követi azt az elgondolást, mely már az 1877. tantervben is kifejezésre jutott. Azt ti., hogy az oktatást a neveléstan legfontosabb, legfőbb eszközének tekinti, s ennek megfelelően szervesen beleágyazza a neveléstan anyagába s attól mereven nem különíti el. Mind a neveléstani, mind az oktatástani anyag rendkívüli mértékben kibővül a korábbi évekhez képest. A neveléstanban a nevelésnek öt területét állapítja meg: 1. testi nevelés, 2. érzelmi nevelés, 3. kedélyi és szépészeti nevelés. 4. az erkölcsi akarat nevelés. 5. vallásos nevelés. Az oktatást az értelmi nevelés során dolgozza fel.

Az anyagot a tanterv a következőképpen részletezi:

„A nevelés fogalma, célja. A nevelés az életkorok szerint. A család és a nőnevelés. A nemzeti nevelés. A nevelő. A neveléstudomány fogalma és felosztása.

A testi nevelés. A táplálkozás célja. A csecsemő és gyermek táplálása. A táplálás módja és rendszere. A lélegzés. A bőr ápolása. A mozgás különféle nemei. A játék és a torna. A pihenés és az alvás. Az idegek és érzékek fontossága. A testi nevelés fõszabályai, tekintettel a szellemi nevelésre.

Az értelmi nevelés. Az elmének tartalommal való ellátása. A testi és szellemi fejlődés viszonya. A lelki tehetségek alapja. Az elme, értelem, ész, egyszerűen a gondolkodó tehetőség. A gondolkodó tehetőség művelése. Az érzékek nevelése és az értelem. Az észrevétel, szemlélet, megfigyelés, észlelet. A tárgyas leckék. A figyelem. Az emlékezet. A képzelet.

Az elme működtetése. Az elvonás és fogalomalkotás. A beszéd és gondolkodás. Az ítélet és okoskodás. Nevelés a fogalomalkotásra. Az ítéző erő művelése. Az okoskodó tehetőség művelése.

A népiskolai oktatás és annak tárgyai. Az iskolai s különösen a népiskolai oktatás feladata. A nevelés és oktatás az iskolában. Mihez kell kötni az iskolai oktatást. Az oktatás első teendője a beszéd- és értelemgyakorlat. A közvetítő tárgyak. Az embernek egyéni jólétére szükséges tárgyak. Az embernek mint az egyház s az állam tagjának szükséges tárgyak.

A felsőbb népiskolai oktatás. A felső nép- és polgáriskola. A matematikai tudományok. A természettudományok. Természettan. Természet- és vegytan. Mezei gazdaság és kertészet. A nyelv- és történettudományok. Az anyanyelv. Az idegen élő nyelvek tanítása. A földrajz és a történelem.

Az oktatás módszere. A tanmód. A tanmenet. A tanalak.

Az egyes tantárgyak részletes módszertanát az illető szaktanárok előadásai keretében alkalmilag, vagy egyes nagyobb fejezetek után összefoglalólag adják elő.

A kedélyi és szépészeti nevelés. Az érzelmek, hangulat, kedély, indulat. Az érzelmek meghatározása, felosztása. A hangulat, kedély s indulat.

Az érzelmi, kedélyi és szépészeti nevelés. Az érzelmi nevelés fontossága, célja, törvényei. A testi érzelmek nevelése. A szellemi érzelmek nevelése. A közvetett érzelmek nevelése. A kultúrgyak által előidézett érzelmek. Az önszemélyünk által előidézett közvetett érzelmek. A mások személye által bennünk keltett érzelmek. A kedély nevelése. A szépészeti képzés és annak általános és különös eszközei.

Az erkölcsi akarat nevelése. Az erkölcsi akarat. Az akarat meghatározása és indokai. Az akaratelhatározás keletkezése, jellemmé fejlődése. A jellem fajtái. Az erkölcsi jellem s a szabad akarat.

Az erkölcsi akarat nevelése. Fegyelemtan. A fegyelem meghatározása és felosztása. A megelőző fegyelem. Foglalkoztatás. Felügyelet. A kormányzó fegyelem. Erkölcsi belátás. Szoktatás.

Parancsolás. Engedelmisség. Jutalmazás és büntetés. Természetes és mesterséges fegyelmi eszközök. Érzéki és szellemi jutalmak és büntetések. Az irányzó fegyelem. A nevelő hatása a gyermek társadalmi magaviseletére. A foglalkozás mint az erkölcsi értékbecslés megteremtője. Az erkölcsi eszmék tisztázása oktatás által. Az erkölcsi eszmék alkalmazásának akadályai. Az erkölcsi eszmék fejlesztése. Begyakorlás. Gyakorlati alapelvek. Erkölcsi jellem képzése.

A vallásos nevelés. A vallás. A vallásos érzelem, s az abból eredő vallás. Miből áll a vallásos nevelés s mikor kezdődjék az? A vallásitanítás az iskolában.”

A neveléstan keretén belül kap helyet a nevelés- és oktatástörténet is. Tulajdonképpen ez az első tanterve a polgári iskolai tanárképző intézetnek, amelyik a nevelés- és oktatástörténetnek önálló helyet s differenciált tárgyalást biztosít. Annak ellenére ugyanis, hogy a neveléstanba sorolják be most is, ez a beillesztés nem jelenti a korábbi évekhez hasonló beolvasztását a neveléstanba, hanem attól elkülöníti a neveléstörténet anyagát, pontosan megjelölve az egyes témákat. Megszünteti az 1894-es tantervben követett elgondolást is, hogy ti.: a neveléstörténet bevezetőként szerepeljen a nevelés- és oktatástan tanítása előtt.

A nevelés- és oktatástörténet anyaga tulajdonképpen három részből áll: a) a nevelés elméletének történetéből; b) a magyar népoktatásügy szervezetéből és c) a népoktatásügy szervezete egyes nagyobb műveltségű államokban.

A nevelés elméletének története felöleli az egyetemes és magyar neveléstörténet fontosabb korszakait és kiemelkedő egyéniségeit.

Az 1896-ban kiadott tanterv ismét az I. évfolyamtól kezdi meg a tanítási gyakorlatokba való bevezetést.

Az 1896-ban kiadott tanterv az anyagot nagyon részletesen közli s így betekintést ad a tanítási anyag részletproblémáiba is.

Az eredményesebb munkát nemcsak a tanterv pontos megfogalmazása tette lehetővé, hanem az is, hogy egyre több kézikönyv áll a hallgatók rendelkezésére. Az 1896/97. tanévben használt könyvek például a következők voltak: 1. Dittes: Logika (ford.: Gyertyánffy István); 2. Lindner: Psychológia (ford.: Klamarik János); 3. Kiss Áron — Öreg János: Nevelés és oktatástan; 4. Kiss Áron: Nevelés és Oktatástörténet.

1900-ban a polgári iskolai tanárképző intézet számára új tantervet ad ki a minisztérium. Ez ismét lényeges változást hoz mind a tantárgyak osztályok szerinti elrendezésében, mind óraszámában, mind pedig az egyes pedagógiai tárgyak tartalmában. Az új tanterv a bölceleti előtannak csak egyik tárgyát: a lélektan hagyja meg az I. évfolyamon, míg a logikát (a bölceleti előtan másik tárgyát) a II. évfolyamba helyezi. A lélektan heti 3, a logikát heti 2 órában kívánja taníttatni.

Mind a lélektan, mind a logika anyaga nagyon sok új részletet ölel fel a korábbi tanterv anyagához képest. A lélektan anyagának tartalma:

„I. 1. A lélektan fogalma. Feladata, forrása. Módszere.

2. A lelki élet fogalma. A testi és lelki jelenségek kapcsolata. Az idegrendszer funkciója. Az idegrendszer alakelemei. Az associatio- és projectio-rendszer. Az idegalkat. Individualitás. Az alvás, álmodás hypnotismus. Lelki betegségek.

II. A lelki jelenségek főbb csoportjai.

1. Az érzetek fogalma, határozmányai, okai. Az érzetingerék.

Az érzetek intenzitása, kvalitása.

Az érzethangulat formái: az érzéki ösztön, vágy, hajlam, ragaszkodás, megszokás. Az érzethangulat functioi: mozgásfolyamatok. Reflexmozgások és formái.

2. A képzetek. A képzetekről általában. A képzetek keletkezése, határozmányai. A képzetek minősége: Objectiv és subjectiv képzetek. Az érzékképzetek. Az általános érzék képzetei. Tér- és időképzet. A látás képzetei. A hallás képzetei. A szaglás és ízlés képzetei. Complex képzetek. Általános képzetek vagy közképek. Subjectiv képzetek: Emlékek, költői képek, phantasia-képek. Hallucinatio. Illusiok. Álomképek.

3. A képzetek intensitása. A tudat fogalma, fejlődése, feltételei. Physiologiai és psychologiai tényezők. A tudat egysége.

A tudat tartalma és térfogata. Figyelem.

Perceptio és apperceptio.

A képzetek váltakozása, e váltakozás feltételei, külső és belső okai. A külső érzéki benyomások apperceptiója. Physiologiai idő. A képzetek összekapcsolása és elemeikre való újra szétbontása. A reproductio és associatio. A reproductio elmélete. Az emlékezet időmérő functioja. Az associatio elmélete. Psychologiai associatio és formái. A logikai associatio és formái.

A fogalomalkotás és ítélet.

4. A képzethangulat fogalma, természetének általános vonásai. Keletkezésének feltételei. A képzethangulat formái: a) Az érzélem, értelmezése, formái: Az aethetica érzélem. Az értelmi, erkölcsi, vallási, társadalmi érzélem.

b) Az indulat fogalma, keletkezésének értelmezése. Lekötő és feloldó indulatok. Hatásuk a szervezetre.

c) A vágy; fogalma; mozzanatai.

d) A hajlam, szenvedély.

5. A képzethangulat functioi. Az önkéntelen és önkéntes mozgástünetmények. Kifejező mozgások. Az önkéntes mozgások. Jellemző tulajdonságaik. Psychologiai és mechanikai okság. Az akarat. Értelmezése. Functioja. Indeterminismus. Physikai determinismus. Szabadakarat. Etyhikai akarat. Character. Felelősség és beszámítás. Értelmük és alkalmazásuk.

6. Reflexiók. A psychogenesis tényei a lelki élet fejlődésére vonatkozólag. A gyermek érzéki és lelki életének periodusai. Jellemző vonásaik. Szervi érzetek összehalmozása mint a lelki élet kezdete. Az összes érzékek functiojába lépése. Az öntudat kibontakozása. Beszéd. Az értelmi functio kezdeti. Abnormitások a lelki életben. Okaik. A subcorticalis gócpontok zavartalan functioja. A fehér állomány megbetegetésének következményei. A néplélek fejlődési stádiumai. A néplélektan feladata.

A társadalmi élet fejlődésének phasisai.”

A logikai anyag a következő:

„Bevezetés. A logika fogalma. Feladata. Formális és dialectikai logika. Fontossága, használata. Felosztása.

A logikai kapcsolat fogalma. A fogalom. Psychologiai motívumok, hogy a kapcsolat fogalomértékét nyerjen. Az activ apperceptio. A repraesentativ képzet. Elemei. A nyelvfejlődés adatai. A fogalomfejlődés stádiumai. Az abstract fogalom kifejlődése.

A succesiv gondolatösszeköttetések. A dualitas törvénye. Az egyszerű és összetett gondolat. Az egyszerű ítélet. A gondolatláncolat. Az associativ és apperceptiv láncolatok.

A gondolkodás általános formái.

A fogalmak. Értelmezésük. Feltételeik. Különböző nemeik. Abstract és concret fogalmak. Logikai kategóriák. Viszonyuk a grammatikai kategóriákhoz. A fogalomviszonyok csoportja: Subordinatio. Coordinatio: disjunct, correlat, conträr, contingent, interferierend. Független viszony. Állító és tagadó viszony. Disparat fogalmak.

Az ítéletek. Kifejlődésük. Fogalmuk. Az ítéletek, analitikus műveletek. Az analitikai és szintetikai ítéletek. Az ítélet alkotórészei. Főkategoriák. A copula. Ítéletalakok. Alanyformák. Állítmány-formák. Alany és állítmány közti viszony formái. Az ítélet transformatioja.

A következtetések. Fogalmuk. Alkotórészeik. A következtetés primitív alakja; az észrevételi következtetés. A sillogismus. A következtetési formák osztályozása. Egyszerű következtetési formák: egyjelentésű, subsumtiv, feltételes következtetések. Jellegük. A fogalom vonatkozásait kifejező következtetések. Fogalomképző és szabályalkotó következtetések. Összetett következtetés-formák. Teljes összetett következtetés. Lánckövetkeztetés. A gondolatok láncolata. Logikai jelentőségük.

Az inductio. Az inductio lényege. Hibás inductio. Az inductio alapja. A természet megkérdezése. Természettörvények. A természeti jelenségek közötti viszony. Az okság törvénye. Az inductio biztossága.

A rendszeres gondolkodás formái. A meghatározás. Fogalma. Kellékei. A meghatározás analitikai művelet. A leíró és tudományos definitio. Név- és dologmeghatározás. E megkülönböztetés helytelensége. Az osztályozás. Fogalma. Functioja. Tudományos osztályozás. Két neme: a természetes és mesterséges osztályozás. Az osztályozás értékének mértéke. A természetes csoportoknak egy természetes sorozatba való elrendezése. Elvei. Gyakorlati kivétel. Typus felállítás.

A bebizonyítás. Fogalma. Célja. Functioja. A priori igazságok elmélete. Mill ellenérvei. A bizonyítás különböző nemei. Kísérleti és elméleti bizonyítás. Hypothesis. A hypothesis-alkotás feltételei. Deductiv és inductiv bizonyítás. Az analogiára és valószínűsésre alapított bizonyítás. Elméletük. Feltételeik. A nem valódi bizonyítások. Formáik.

A tudományok felosztása és a főbb módszerek. Általános tájékoztatás. Deductiv és inductiv tudományok. A megkülönböztetés alapja. Az okok összetétele és hatása.

Az inductiv kutatási módszer. Elméleti és valóságos analysis. Megfigyelés és kísérlet. Miben különbözik? Jelentőségük és alkalmazhatóságuk. Az inductio. Herschel, Whewell és Mill Stuart elméletei. A megegyezés, különbözés és a kettő egyesített módszere. A maradékok és a párhuzamos változások módszere, jelentőségük és alkalmazhatóságuk. Az okok többsége és az okozatok összeszövődése mint nehezítő körülmények.

A deductiv módszer. Elmélete. Különbözik a közönséges értelemben vett deductiótól. A deductio három művelete. E műveletek mivolta és nehézségei. Alkalmazhatóságuk feltételei. A deductio számítási művelet. Az igazolás fontossága. A természeti jelenségek magyarázata. Módjai. A tudományok további osztályozása és egyéb módszerek.”

A nevelés és tanítástan, a nevelés és oktatástörténet, a magyar és külföldi népoktatásügyi szervezet tantervi anyagában nem történik változás s az szóról szóra megegyezik a korábbi tanterv tartalmával. Eltérés van azonban ezeknek a tantárgyaknak az egyes osztályok közt történő elosztásában és óraszámában. A nevelés és tanítástan megmarad a II. évfolyamon, pontosan megszabják azonban az erre fordítandó óraszámot: heti 2 órát. A nevelés és oktatástörténet mindhárom részét azonban a III. évfolyamba helyezik, s szintén 2 órát engedélyeznek tanításukra.

Az új tanterv változatlanul hagyja meg a tanítási gyakorlatok elosztását és szervezetét.

1901-ben ismét új tantervet ad ki a minisztérium. A kiadás szükségességét azzal indokolja a miniszter 498/1901. sz. leírataiban, hogy az eddig érvényben levő tanterven nagyon sok változtatást tettek az elmúlt időben. A tanterv újbóli kinyomása előtt éppen ezért szükséges volt annak anyagát felülvizsgálni s: az időközben tett változtatásokat a tanterv anyagába szervesen beilleszteni.

Ezek a változtatások nem tették szükségessé a polgári iskolai tanárképző intézet szervezetének átalakítását, azonban hozzájárultak ahhoz, hogy emelkedjék a tudományos színvonal s ugyanakkor csökkenjen a hallgatók túlterhelése is. Az 1901-es tanterv a pedagógiai tárgyakat illetően a következő változásokat hozza.

A bölceleti előtan c. tárgynak (lélektan, logika) tartalmában változás nincs, csupán egy-két helyen megfogalmazásban tér el a korábbi tantervtől. Változás azonban az, hogy a logikát ismét az I. évfolyamba viszi vissza. Mindkét tárgyat heti 2–2 órában tanítják.

Alapvető azonban a változás a nevelés- és tanítástan anyagánál. A korábbi csoportosítás is megváltozik. A nevelés- és oktatástan az új tanterv szerint három részből áll:

- a) elméleti neveléstan II. évf., heti 2 óra,
- b) tanítástan II. évf., heti 2 óra,
- c) a nevelés elméletének és intézményeinek története. III. évf. heti 3 óra.

Ami ebben a csoportosításban az első pillanatra legszembetűnőbb az az, hogy a tanítástan végül is elkülönült a neveléstantól, megszűnt csupán az értelmi nevelés tartalmának lenni s így problémaköre kiszélesedett s maga a tárgy is önállósult.

Nagyon lényeges változás történt az egyes pedagógiai tárgyak tartalmában is. Ezt a változást úgy jellemezhetjük, hogy a korábbi tantervek anyaga az 1901-es tantervben korszerűsödött. Ez a korszerűsödés a lélektant és logikát illetően az 1900-as tantervben, a neveléstant, tanítástant, valamint a neveléstörténetet illetően pedig az 1901-es tantervben valósult meg.

Az elméleti neveléstan anyagát így határozza meg az 1901-es tanterv:

„A nevelés fogalma. A neveléstan meghatározása; forrása; segédtudományai. A nevelés határai. Nevelési irányeszmék a különböző korszakokban. Az öröklés ténye és hatása a nevelésre. A nevelés felosztása. A testi nevelés célja; alkalmazása a különböző korszakokban. A test növése és fejlődése. A táplálkozás. Az ápolás. A mozgás, játék, torna, atletika. A pihenés, alvás. A praeventiv nevelés; szoktatás. Előrelátó gondoskodás. Gépies nevelés. Az értelmi nevelés. Az érzékek fejlesztésének és gyakorlásának fontossága az értelem fejlődésében. A tapintás, látás, hallás kifejlesztésének módja. Az értelem nevelésének általános főbb törvényei. A figyelem. A passiv és activ figyelem. Az activ figyelem felébresztése és fejlesztése; felébresztésének és ébrentartásának módjai. Az emlékezet. A phantasia fejlesztése. Az értelem fejlesztése. Az érzelmek nevelése általában. Az esztetikai, vallási, erkölcsi érzelmek nevelése. Az akarat nevelése. Az utánzás, megszokás. A cselekvések motívumai. Büntetések, jutalmak. A fegyelmezés. Az iskola szerepe az erkölcsi nevelésben. A szellem fejlesztése.”

Az önállósult tanítástan anyaga az 1901-es tantervben a következő:

„A tanítás. A mindenoldalú és egységes értelmi képzés. A polgári iskolai és felsőbb leányiskolai tantárgyak és képzőhatásuk. A tanítás technikájának főmozzanatai; a lélektani és logikai szempontok; a tanítás módjai. A tanterv feladata. A középsőfokú iskolák tanterve: gymnasium, reáliskola, felsőbb leányiskola, polgári iskola. Az egyes tantárgyak tanításának szempontjai. Az iskola. Az iskolák különböző fajtái hazánkban és a külföldön. Az iskola szervezete. Az iskolaépület és iskolafelszerelés. Iskolai egészségügy. A tanító egyénisége, kiképzése, jogai és kötelezései. A tanítótestület és a testületi értekezletek.”

Az 1901-es tanterv egészen felfrissíti a neveléstörténet anyagát is.

A tanítási gyakorlat terén ismét megszűnik az I. évfolyamon kezdődő gyakorlati kiképzés és ezt a II., illetve III. évfolyamon valósítják meg.

Az említett új vonásokon kívül meg kell még említeni az 1901-es tantervnek két olyan sajátosságát, amelyek a pedagógiai tárgyak szempontjából is fontosak. Az egyik az, hogy megszünteti a férfi- és a nőképzők tanterve között eddig meglévő különbséget. A másik új vonás az 1901-es tantervben az, hogy a pedagógia történetének keretén belül biztosítja a filozófia történetének elég alapos feldolgozását, s így segíti egyrészt a neveléstörténet filozófiai alapokra való helyezését, másrészt hozzájárul a hallgatók filozófiai műveltségének emeléséhez.

Az 1901-ben kiadott tantervet a minisztérium az 1901/02-es tanévtől lépteti életbe.

Az 1890-től gyorsan egymást követő tantervi változások után az 1901-es tanterv több évig marad érvényben. A neveléstudományi tárgyak anyagában, óraszámában, elrendezésében sem történik változás.

1910-ben újra szóbakerül a pedagógiai tárgyak tantervi anyagának megreformálása. Erre azért kerül sor, mert a tanárképző intézet tanári kara ismét elkészíti felterjesztését az eddigi két szakcsoport helyett három szakcsoport létrehozásának érdekében. Az alkalmat erre a minisztérium 1908-ban, illetve 1909-ben kiadott, leirata szolgáltatja. A minisztérium ugyanis arról értesíti az intézet tanárait, hogy az általuk készített új szervezeti és rendtartási szabályzatot — melyben többek között kéri a főiskolai elnevezés megadását — addig nem hagyja jóvá, míg a főiskolai jellegnek megfelelő tantervet, az eddig tett változtatásokkal együtt s a három szakcsoportra való bontással át nem dolgozzák s jóváhagyás céljából fel nem terjesztik.

A tanári kar a szervezeti és rendtartási szabályzat tervezetét még 1908. decemberében felterjeszti. A tantervi munkálatok 1910-re készültek el s ennek tervezetét 1910 márciusában küldik fel a minisztériumba.

A pedagógiai tárgyak óraterve a tervezet szerint így alakult:

I. évfolyam: lélektan és logika	3½ óra
„ : tanítási gyakorlat	1 „
II. évfolyam: etika és szociológia	2 „
„ : neveléstan	2 „
„ : szeminárium	1 „
„ : tanítási gyakorlat	2 „
III. évfolyam: neveléstörténet	3 „
III. évfolyam: szeminárium	1 „
„ : tanítási gyakorlat	4 „
Összesen:	19½ óra

Szembetűnő a pedagógiai órák számának növekedése: a korábbi 15-tel szemben 19½ lett a három évfolyamon összesen. A tervezet készítői hangsúlyozzák azt, hogy munkájuk során az az elv vezérelte őket, hogy a hallgatók szaktudásának fokozása mellett pedagógiai tudásukat is mélyítsék.

1910-ben a felterjesztett tantervmódosítás mellett néhány, témánkhoz szorosan kapcsolódó változásról, eseményről is meg kell emlékezni.

Első helyen kell megemlíteni Imre Sándor tanulmányát: „A polgáriskolai tanárjelöltek pedagógiai tanulmányai” címen. (Megjelent: Polgáriskolai Közöny, 1910. 177, 209.) Imre Sándor ebben a tanulmányában ismerteti és elemzi az újonnan átdolgozott tanterv pedagógiai anyagát. Tanulmánya abból a szempontból is jelentős, hogy a felterjesztett javaslat jóváhagyása előtt betekintést

tesz lehetővé a legújabban kidolgozott tantervbe, tekintve azt, hogy az új tantervi törekvések — a tanterv kinyomtatása előtt — nem válhattak széleskörűen ismertté. Imre Sándor tanulmányának jelentősége azonban főleg abban van, hogy a tanárképző intézet történetében először veszi vizsgálat alá az egyes pedagógiai tárgyak tanításának célját, feladatát, egymáshoz való kapcsolódását, rendszerének elvi alapjait s tanításának néhány problémáját.

1911 novemberében a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium elrendeli, hogy a tanári kar az 1901-ben kiadott és érvényben levő tantervet, amely az eltelt 10 év alatt alig módosult, vizsgálja felül s a szükséges pótlások elvégzésével terjessze fel a minisztériumba. A miniszteri rendelet a következő szempontokra hívja fel a tanári kar figyelmét a tanterv revíziójánál: *a)* mivel a legtöbb tárgynál hiányzik az illető tárgy tanításának célja, a tanári kar minden tantárgynál állapítsa meg a tanítási célt, *b)* biztosítson nagyobb teret az etikának s vegye fel a szociológiát is s emellett a szociológiai szempont az egész tanterv anyagát hassa át, *c)* vezesse be a tanári kar a szemináriumokat és ezeket megfelelően hasznosítsa.

A minisztérium a tanterv revízióját annak érdekében rendeli el, hogy a tantervet a kor követelményeinek, az egyes tudományágakban történt fejlődésnek megfelelően alakítsák át, valósítsák meg jobban a különböző tantárgyak egységét és fokozzák a tanterv gyakorlatiasabb jellegét.

A két intézet (a tanár- és tanárnőképző) tanári kara közös ülésén vitatja meg a miniszteri rendelet elgondolásait figyelembevevő javaslatát s készíti el újra revideált tantervét, melyet 1911 decemberben terjeszt fel a minisztériumba.

A véglegesen kialakult tantervjavaslatot szükségesnek látom teljes szövegében közölni. Meg kell jegyezni, hogy ennek a tantervjavaslatnak csak egyetlen példányát sikerült megtalálnom s ezt is úgy, hogy az egyes lapok tiszta oldalát a későbbi években hivatalos iratok megfogalmazására használták fel s így a tanterv szétszóródott lapjait a legkülönbözőbb évek levéltári anyagából kellett összegyűjteni. Úgy gondolom, a további elemzés, értékelés érdekében hasznos lesz ezt a tantervi javaslatot közzétenni, nemcsak azért, mert így biztosíthatjuk tartósabb megőrzését, hanem azért is, hogy lássuk a lényeges különbséget az érvényben levő 1901-es tanterv anyaga, a javasolt tanterv, valamint az 1920-ban életbeléptetett tantervi anyag között.

„I. évfolyam. 1 félév. Bevezetés a tanulmányokba. 1. A polgári iskola feladata: az elemi és polgári iskolai nevelés eltérő vonásai, elemi és polgári iskolai tanító sajátos feladata. 2. A pedagógiai tanulmányok rendeltetése a polgári iskolai tanító (tanítónő) képző intézetben s kapcsolata a hallgatók eddigi pedagógiai tanulmányaival.

1. Lélektan. Heti 4 óra. Cél: *a)* a lelki élettről az elemi tanítóképzőben szerzett ismeretek egységessé válása: e közben *b)* a nevelés és oktatás lélektani feltételeinek, az individuális (egyénies) eljárás módjának megismerése.

I. A lélektan tudományának feladata, fejlődése, forrásai, módszerei. A lélektan viszonya *a)* a többi tudományokhoz, *b)* a nevelés elméletéhez, *c)* az iskolai munkához (lélektani kutatás, gyermektanulmányozás és az iskolai nevelés). II. A lélektan rendszeres tárgyalása.

2. félév. 2. Logika. Heti 3 óra. Cél: *a)* az emberi gondolkodás törvényeinek megismerése, az értelmi nevelés tudatossága érdekében; *b)* a tudományos gondolkodás és tudományos munka természetének megismerése. I. Lélektan és logika. A logika tárgya, feladata. Lélektani és logikai törvények sajátosságai. Logikai irányok. A logika jelentősége: *a)* tudományos, *b)* gyakorlati, *c)* iskolai nevelési szempontból. II. A logika rendszeres tárgyalása. .

II. évfolyam. 1—2. félév. 3. Tthika és sociológia. Heti 2 óra. Cél: a) a társadalom élete folyásának és erkölcsi törvényeinek megismerése; b) a nevelés elmélet sociológiai és etnikai alapjainak, az iskolai munka szociális feltételeinek és etnikai célzatának kifejtése.

A) Sociológiai alapvetés. I. A sociológia fogalma, feladata, módszere. Viszonya más tudományokhoz; főként a nevelés elméletéhez. Sociológiai ismeretek és az iskolai nevelés. II. A társadalom kialakulása: A társadalom fejlődésének tényezői. Társadalmi alakulatok: család, faj, rend, állam. Az állam és a nemzet. A nyelv és vallás szociális jelentősége. A társadalmi rend fogalma. Társadalmi törvények. III. Egyén és közösség. Az individualizmus és kollektívizmus. Az egyén fejlődése és a környezet hatása. A társadalmi osztályok sajátosságainak hatása az egyénre. A jog, a törvény s az állam. Az állam joga és kötelessége az egyénre nézve. Egyéni munka és szociális fejlődés. IV. Paedagógiai következmények.

B) Ethika. I. Az erkölcs, erkölcsiség fogalma. Az ethika fogalma, feladata, módszere. Viszonya a többi tudományokhoz. Az ethika jelentősége: a) a közéletben, b) a nevelés elméletében, c) az iskolai nevelésben. II. Áttekintés az erkölcsi eszme fejlődésén az emberi gondolkodás történetében. Erkölcsi felfogás és közviszonyok. Különböző életfelfogások és etnikai kérdések a jelenkorban. Az iskola viszonya ezekhez. III. A jó és rossz; erény és bűn. Egoizmus és altruizmus, az egyén és a közösség erkölcsi szempontjai. A kötelesség és a lelkiismeret. Az erkölcsi törvény. Az erkölcsi jellem. A vallás és az erkölcs viszonya. Az erkölcsi szabadság, erkölcsi bátorság. IV. Az egyéni élet erkölcsi eszméi. A közélet erkölcsi feltételei. V. Paedagógiai következmények. A nevelés erkölcsi célja.

II. évfolyam. 1—2. félév. 4. Neveléstan és tanítástan. Heti 2 óra. Cél: tudatosság és tervszerűség az iskolai munkában. I. Általános rész. A neveléstan mivolta, feladata; alaptudományok és segédtudományok. Neveléstan és iskolai munka kölcsönös hatása. A nevelés fogalma. A nevelés jelentősége az egyénre s a közösségre nézve. A nevelés célja, lehetősége, feltételei, tényezői. II. A köznevelés szervezete. Az iskola mivolta, kialakulása. A tanító hivatása, tanulmányai. Külső szervezet: Az iskola szervezet a fenntartók szerint: állami, községi, magán iskolák. b) Az egyes iskola fokok és fajok önálló rendeltetése, az egész szervezet egységes feladata. c) A polgári iskola helye a szervezetben; célja, sajátosságai. d) Más országok polgári iskolái. Belső szervezet: a) a felügyelet, b) az igazgatás: igazgató, tanító-testület, egyes tanítók hatásköre; az iskola és a szülői ház viszonya; c) az iskolai munka szervezete: évi munkaidő, országos tanterv, helyi tanterv, órarend; d) osztályfőnökség és szaktanítás; e) osztályozás és vizsgálatok. III. Az iskolai munka: A tanító személyisége (testi, értelmi, erkölcsi kifejelettsége) és középponti szerepe a nevelésben. Munkája részei: (a) test gondozása, az értelem táplálása, a jellem fejlesztése. a) A testi nevelés kérdései: a) Az iskola egészségügye (épület, tanterem, padok, világítás, fűtés, az óráközi szünetek felhasználása; hibás és beteg gyermekekkel való bánás; egészségügyi felügyelet és alkalmi oktatások; a nemi kérdés. b) A testgyakorlás. b) Az értelem nevelése: a) A szellemi élet egészségtana, az oktatás pszichológiai feltételei. b) Az oktatástan általános kérdései (a cél: a nevelés és oktatás egysége; a tanterv elmélete és alkalmazása; a tanítás módszere általában.) Polgári iskolai oktatástan (a Paedagogiumban a polgári fiú- és leányiskolák, az Erzsébet-nőiskolában a polgári leány- és felsőbb leányiskolák érvényes tanterve alapján. (Az egyes tárgyak tanításának célja, módja, segédeszközei. Szemléltetés, kísérletezés, önmunkásság. Tanító és tankönyv. Ifjúsági könyvtár az oktatás szolgálatában. Erkölcsi nevelés, jellemnevelés. Az iskolai nevelés hatásának útjai, korlátai; Az erkölcsi nevelés pszichológiai feltételei. Érzelmek nemesítése, akarat nevelése. Fegyelem és rendtartás. A tanító és tanulók kölcsönös hatása. A tanító példája; érintkezése a tanulókkal; a törvények és a tanuló egyéniségének szabadsága; büntetés és jutalom; engedelmesség és önértetre nevelés; kötelesség, igazságérzet, kölcsönös jóindulat. IV. A tanító az iskolán kívül. Egyesületi (tanügyi), társadalmi foglalkozásának paedagógiai irányelvei. Önművelés; családi élet; a szünidők felhasználása.

III. évfolyam. 1. és 2. félév. Bölcsészet és neveléstörténet. Heti 3 óra. Cél: A nevelés mai rendszerének, mai problémáinak történeti alapon, az emberi művelődés és a filozófiai gondolkodás körében való megértése. Tudatosság és tájékozottság az iskola feladataiban. I. A bölcsészettörténet és neveléstörténet fogalma; a filozófia a paedagogia fejlődésének kapcsolata. Az emberi gondolkodás és a nevelési intézmények kölcsönös hatása. II. A filozófia kezdetei. A nevelés őskora. A keleti népek gondolkodása és nevelése. A görög filozófia főszméi; a paedagogiai gondolkodás fejlődése; az elmélet és közélet hatása a nevelés intézményeire. Plato és Aristoteles; ezek jelentősége a későbbi fejlődés szempontjából. A római élet hatása a gondolkodásra és nevelésre; Quintilianus; Róma befolyása az európai művelődésre. A keresztény világfelfogás filozófiai és paedagogiai jelentősége. A középkori gondolkodás és nevelés; az élet érvényesülése a nevelésben (egyházi cél, rendi cél, a polgárság városi iskolái, egyetemek). A renaissance és a reformáció hatása a filozófia és paedagogia fejlődésére. A magyar nevelés története kezdettől a XVII. sz. közepéig. III. A filozófia újkorának úttörői, a természettudományok, Bacon, s a paedagogiai gondolkodás új irányai, Montaigne, Ratke, Comenius, Descartes, Hobbes, Spinoza, Leibniz. Az angol felvilágosodás. Locke. A francia felvilágosodás. Rousseau. A német felvilágosodás. Pestalozzi. A magyar nevelés története Apácai Cserei Jánostól 1790-ig. IV. Kant. A filozófia fejlődése Kanttól a XIX. sz. közepéig. A paedagogia fejlődése, filozófiai és politikai irányozsméi. Herbart. A magyar filozófia fejlődése a XIX. század közepéig. A magyar pedagógiai gondolkodás és a köznevelés kialakulása 1790-től a jelenkorig.

A pedagógiai tanulmányok befejezéséül: A filozófia és paedagogia legújabb irányai és problémái. A magyar polgári iskola története; polgári iskolai reformtörekvések.

Szemináriumi foglalkozás: a II. évfolyamon heti 1 órán a neveléstani és tanítástani előadásokkal kapcsolatban; a III. évfolyamon heti 1 órán a bölcsészet és nevelés történeti előadásokkal kapcsolatban.

Tanítási gyakorlat (helyesebb cím volna: Gyakorlati előkészítés) az I. évfolyamon heti 1 órán látogatás a gyakorló iskolai tanítók rendes óráin; a II. évfolyamon heti 2 órán látogatás a gyakorló iskolai tanítók rendes óráin, próbatanítás, közös bírálat; a III. évfolyamon heti 4 órán látogatás a gyakorló iskolai tanítók rendes óráin s egymás tanításán, önálló tanítás, részvétel a kölcsönös bírálatokban. A gyakorlati képzés menetét külön rendelkezés szabályozza."

1912–13-ban kerül felszínre a főiskolai hallgatók túlterhelésének problémája. A tanári kar keresi a megoldás lehetőségeit úgy is, hogy esetleg csökkenti az egyes tárgyak óraszámát. Imre Sándor hozzászólásában kifejti azt, hogy a pedagógiai tárgyaknál az elfoglaltság csökkentése lehetetlen, hiszen a jelenlegi óraszámok azt a mennyiséget sem érik el, amely a hallgatók pedagógiai képzéséhez elegendő lenne. Szükségesnek látja azonban a rendelkezésre álló idő helyesebb felhasználását.

1913-ban vetődik fel a tanárképzés revíziójának gondolata, amelyik azután nagyon sokáig vitatott kérdés maradt. Az alapvető probléma az volt: hol történjen a polgári iskolai tanárképzés: *a)* az egyetemen, *b)* a főiskolán, *c)* az egyetemen és főiskolán is? A vita végül is — de nem megnyugtatóan — 1928-ban dőlt el úgy, hogy a polgári iskolai tanárképzést a főiskola az egyetemmel való kooperációban végzi. A polgári iskolai tanárképzés reformjával kapcsolatban két javaslat is felmerül: egyrészt az eddigi két szakcsoportról a három szakcsoportra való áttérés, másrészt a tanítási időnek három évről négy évre való emelése. 1914-ben a tanári kar ismét kéri a három szakcsoportra való áttérést. Meglátásuk szerint ennek megvalósítása már az 1914/15. tanévben sem jelentene problémát, hiszen már 1910-ben kidolgozták az ilyen jel-

legű változtatást is figyelembevevő tantervet — amelyet azonban a minisztérium még most sem hagyott jóvá. Imre Sándor 1914-ben ismét a pedagógiai óraszám felemelésére tesz javaslatot. Ezeket a javaslatokat a minisztérium azzal utasítja el, hogy megoldásuk jelenleg nem aktuális, mivel a polgári iskolák küszöbönálló reformja módosítani fogja a tanárképzést is. Csupán két — már korábban bevezetett — elgondoláshoz járul hozzá: *a)* a hospitálások engedélyezéséhez már az I. évfolyamon, valamint *b)* az olyan szellemű oktatást, amely hozzájárul a hallgatók pedagógiai gondolkodásának alakításához. A hospitálás bevezetése azonban több ok miatt csak 1915-ben kerül megvalósításra.

Az 1917-ben megjelenő polgári iskolai új tanterv ismét alkalmat ad a tanári karnak arra, hogy kérje a még 1910-ben kidolgozott tanterv, valamint a szervezeti szabályzat életbeléptetését. A minisztérium azonban most sem intézkedik.

1918-ban bővül a pedagógiai tárgyak témaköre: a minisztérium rendelete alapján biztosítani kellett az anya-, csecsemő- és gyermekvédelem oktatását. Változást jelent az is, hogy a III. évfolyamon a pedagógiai tárgyak sorában önállóan (heti 1 órában) helyett kapott az új polgári iskolai tanterv ismertetése.

1918 novemberében a tanári kar régi törekvése vált valóra: intézetüket Tanárképző Főiskolává szervezték át. (1918. nov. 11.)

1920. április 25-én a főiskola újból kéri a három szakcsoportban történő oktatás elrendelését és egyben beterjeszti a tervezett óratervet is. A minisztérium 1920. augusztus 31-én végül is eleget tesz a régóta sürgetett reform megvalósításának. Elrendeli, hogy az 1920/21. tanévtől kísérletképpen a tanárképzés az eddigi két szakcsoport helyett három szakcsoportban történjen. Az átszervezésre elsősorban azért volt szükség, hogy a főiskolai tanárképzés jobban eleget tudjon tenni a megváltozott polgári iskolai tanterv követelményeinek. A pedagógiai tárgyak rendszere megegyezik azzal az előzetes tervvel, melyet a főiskola tanári kara már évekkal ezelőtt kidolgozott s melynek gyakorlati megvalósítására csak most kerül sor.

Az óraterv ennek megfelelően így alakult:

1. lélektan I. évf. 1. félév, 4 ó.
2. logika I. „ 2. „ 4 ó.
3. etika II. „ 1. és 2. félév, 2 ó.
4. nevelés és oktatástan II. évf. 1. és 2. félév, 3 ó.
5. bölcsélet és neveléstörténet III. évf. 1. és 2. félév, 3 ó.
6. tanítási gyakorlat II. évf. 2 ó., III. évf. 4 ó.

Ez a tanterv 1924-ig volt érvényben. 1924-től kezdve azonban több javaslat merült fel részben a tanterv, részben a szervezeti keretek megváltoztatására. A legfontosabb javaslatok a következők voltak:

1. 1924. jún. 27-én kéri a filozófiai és pedagógiai tanszék különválasztását. Ezt a kérdést a minisztérium azzal utasítja el, hogy nincs költség az új állás fedezésére. Az 1924. szeptember 2-án megtartott tanári ülés jegyzőkönyvében mégis azt olvashatjuk, hogy a pedagógiai-filozófiai tanszéket különválasztották.

2. 1924-ben a minisztérium elfogadta a főiskola újabb tantervmódosító javaslatait. Ezek a javaslatok nem érintették a pedagógiai tárgyak tantervi anyagát.

3. 1928-ban fontos változások történtek a főiskola életében. A miniszterium a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolát (Pedagógiumot) és a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolát (Érzsébet-nőiskolát) egyesítette, Szegedre helyezte, a képzési időt négy évre emelte s az egyesített Tanárképző Főiskolán folyó tanárképzést kapcsolatba hozta az egyetemmel. A tanítás idejének négy évre való felemelése ismét szükségessé tette a tanterv átalakítását. 1929-ben az igazgatótanács a végleges tanterv kidolgozására szólította fel a tanári kart, mivel eddig ideiglenes tanterv szerint tanítottak. Az igazgatótanács a tanári kar által kidolgozott tantervjavaslaton a következő változásokat tette:

1. Bevezetés a filozófiába, pszichológia, logika I. évf. 4 óra helyett 3 órát hagynak jóvá, mivel ezt a tárgyat a hallgatók már a középiskolában, tanítóképzőben tanulták, s azok pedig, akik más iskolából jöttek, felvételi vizsgát tettek ezekből a tárgyakból.

2. Etika II. évf. 2 félév, heti 2 óra. Az igazgatótanács ezt a tárgyat a IV. évfolyamba hejjezi, egész éven át heti 1 órában.

3. Pedagógia II. évf. 3 óra. Változatlanul hagyják.

4. Filozófia története III. évf. 3 óra helyett 2 órát engedélyeznek.

5. A pedagógia története IV. évf. 3 óra helyett szintén csak 2 órában tanítandó.

Nemcsak az egyes tárgyak elhelyezésében, hanem tartalmában is lényeges változás volt a javasolt tanterv és a véglegesen jóváhagyott tanterv között, különösen lélektanból és logikából. A különbségek szembeállításaként közlöm mind a két tanterv lélektani és logikai anyagát.

A javasolt tanterv „Bevezetés a filozófiából, pszichológiából és logikából”:

„Bevezetés a filozófiába: A filozófia ágazatainak, irányainak és módszereinek tárgyalása.

Lélektan. A lélektan meghatározása, elosztása, feladata. A lélektan forrása és módszerei. A mai lélektan kifejlődése és fő irányai. A pedagógiai lélektan tárgya és irányai. A tudat. Az én-tudat és a tudatalatti. A lélek fogalma. Kant 3-féle én-je. A figyelem. Az érzet mibenléte. Az érzet erőssége. A Weber—Fechner-féle törvény. A szemlélet. A tér-, idő-, mozgás- és alakszemlélet. Csalódások. A képzet. Az emlékezet és tanulás. Az appercepció. A képzelet. Az intelligencia. A gondolkodás, fogalomalkotás. Az ítélet és következtetés lélektani elemzése. Az érzelem fogalma, elméleti, dimenziói. Az érzelmi világ törvényei. Az erkölcsi érzelmek fejlődése. A vallás és lélektana. A logikai és esztétikai érzelmek. A törekvés és akarás fogalma, funkciói, törvényei. A szabadság. A differenciális lélektan feladatai. A karakterológia alapvonalai: jellem és személyiség. A genetikus lélektan. A nő lélektana. A lelki fogyatékosságok felismerése és megelőzése.

Logika. A logika meghatározása, felosztása, módszerei, viszonya a pedagógiához, szerepe a tudományos életben. Az igazság logikai és lélektani fogalma. A gondolkodás fogalma, alpműveletei, fő törvényei. A logikai alapelvek. A fogalom alkotása és szerkezete. A meghatározás. Az osztályozás. A tétel és ítélet. Az ítélet felosztása. A következtetés. A következtetés felosztása. A bizonyítás és cáfolás. Paralogizmák és szofizmák. Valószínű következtetés. Analízis és szintézis, indukció és dedukció. A tudomány fogalma és felosztása. A tudományos módszertan alapfogalmai. A tudományos didaktika fő vonalai. Az ismeretkritika fő problémái. Az érzelmek logikája.”

Az elfogadott tanterv „Bevezetés a filozófiából, pszichológiából és logikából”:

„I. évfolyam.

Bevezetés a filozófiába, lélektan és logika (egész éven át heti 3 órában). Bevezetés a filozófiába. A filozófia feladata, felosztása és az egyes ágak irányai.

Lélektan. A lélektan feladata, felosztása, forrása és módszerei. A mai lélektan kifejlődése és fő irányai. A pedagógiai lélektan tárgya és irányai. A tudat és tudatalatti. A figyelem. A lelki jelenségek és a lélek. Az érzet minősége és erőssége. A szemlélet: a tér-, idő-, mozgás- és alakszemlélet. A képzet, az emlékezet: a bevésés és felidőzés feltételei, az asszociáció és appercepció. A képzelet. A gondolkodás és a nyelv. A fogalom, ítélet és következtetés. Az intelligencia fogalma és vizsgálata. Az érzelem fogalma, elméletei, törvényei, felosztása: érzület, indulat és hangulat. Az érzelmi világ törvényei. Az erkölcsi érzelmek fejlődése. A vallás lélektana. A logikai és esztétikai érzelmek. A törekvés és akarás fogalma, funkciói, törvényei. A szabadság. A differenciális lélektan feladatai. A karakterológia alapvonalai: jellem és személyiség.

Logika. A logika feladata, felosztása, módszerei, viszonya a pedagógiához, szerepe a tudományos életben. Az igazság logikai és lélektani fogalma. A logikai alapelvek. A fogalom alkotása, szerkezete és fajtái. A következtetés és fajtái. A bizonyítás és cáfolás. Paralogizmák és szofizmák. A tudomány fogalma és felosztása. A tudományos módszertan alapfogalmai. A tudományos didaktika. Az ismeretkritika fő problémái. Az érzelmek logikája.”

A többi tárgyban a javasolt és a végleges tanterv anyagában lényeges eltérés nincs s így csak a véglegesen elfogadott tanterv részletezését közlöm:

„II. évfolyam.

Pedagógia (egész éven át heti 3 órában). A neveléstudomány fogalma és felosztása. A pedagógia segédtudományai. A nevelés fogalma, ágai, egymáshoz való viszonyuk. A nevelés célja, tényezői, határai. A nevelő személyisége. A testnevelés és az iskolai egészségügy. Az értelmi nevelés. Az akarat- és jellemnevelés: önismeret és önnevelés. Belátás, ösztönzés, szoktatás, jutalmazás és büntetés. Az esztétikai nevelés feladata és eszközei. A vallásos nevelés és oktatás. A nemzeti nevelés. A szociális szellemben való nevelés. Az oktatás fogalma és feladata alaki és tárgyi szempontból. A tanítás anyagának kiszemelése: általános- és szakműveltség. A tanítás anyagának elrendezése: tanterv, tanmenet és órarend. A tanítás módszere: figyelem és érdekkeltetés, megértés, megerősítés. A tanítási fokozatok elmélete. A tanítás alakja: közlő, kérdve-kifejtő, ösztönző. Az egyes tantárgyak módszere. Szervezettani kérdések. Polgári iskolai tanterv és utasítás.

III. évfolyam.

A filozófia története (egész éven át heti 2 órában). A filozófiatörténet feladata és irányai. A keleti bölcsélet. A görög szellem: a görög filozófia és fő problémái. A kozmológiai korszak fő irányai. A szofisták. Sokrates és a sokratesi iskolák. Platon. Aristoteles. A hellenisztikus korszak: stoikusok, epikureusok, neoplatonizmus. A keresztény világnézet és filozófia. Szt. Ágoston. A középkori filozófia fő problémái; Aquinói Szt. Tamás, Scotus, Roger. Az újkor szelleme és a természettudományos irányzat. Descartes. Spinoza. Leibniz és a német felvilágosodás. Empirizmus, Locke, Hume. A francia felvilágosodás. Kant. A XIX. század fő irányai. A magyar filozófia története.

IV. évfolyam.

A pedagógia története (egész éven át heti 2 órában). A neveléstörténet fogalma, forrásai, irányai. A görög nevelés eszményei, irányai és elmélkedői. Jézus mint pedagógus, az egyházatyák, Szt. Ágoston. A középkori nevelés egyházi és világi intézményei. A renaissance-kori nevelés. Humanisztikus irány: Sturm, a jezsuiták. Realisztikus irány: Vives, Ratke, Comenius, Montaigne, Locke. A naturalizmus: Rousseau, a filantrópok. Pestalozzi és a népoktatás. A tudományos pedagógia: Herbart és követői. Jelenkori irányok és törekvések. A magyar nevelés története. Realisztikus törekvések: polgári iskola.

Etika (egész éven át heti 1 órában). Az etika meghatározása, felosztása. A szabadság és korlátai: autonómia és heteronómia. Az erkölcsi kötelezettség és a jog. Az erkölcsiség

lényege: az etika érték. A cselekvés indító okai: emocionális és reflexiós etika. A cselekvés tárgya: hedonizmus, egoizmus, altruizmus, univerzalizmus, progresszizmus. Az etikai eszmék történeti fejlődése. Az egyéni etika. A társaság fogalma, alkotó elemei, felosztása. A családi élet etikája. Az állami élet, nemzetiségi elv, pártpolitikai erkölcsök. Az állam, iskola és az egyház. A nemzetközi jog, háború és béke, nemzetközi szerződések. A tanító etikája.”

Somogyi József a tanári kar 1931 februári ülésén az eredményesebb pedagógiai oktatás érdekében azt javasolja, hogy a felvételnél a pedagógiai tárgyakból magasabb követelményt állítsanak a jelentkezők elé. Ez lehetővé tenné, hogy kevesebb időt kellene hiányos ismereteik pótlására fordítani. Ennek megértéséhez tudnunk kell, hogy mindazok a hallgatók, akik középiskolai érettségi bizonyítvánnyal rendelkeztek, pedagógiából (nevelés- és tanítástan, neveléstörténelem, iskolaszervezetan); azok a hallgatók pedig, akik felsőkereskedelmi vagy felsőmezőgazdasági iskolai érettségi bizonyítvánnyal rendelkeztek, filozófiából (lélektan és logika), valamint pedagógiából tettek felvételi vizsgát. A tanári kari ülés Somogyi javaslatát elfogadva kimondja, hogy a felvételi vizsgán a tanítóképzőben használt pedagógiai, lélektani tankönyv anyagát kell megkövetelni. 1933-ban hozzákezdenek az eddig ideiglenesnek tekintett tanterv végleges kidolgozásához. A szaktanárok elkészítették javaslataikat s ezeket az igazgatótanácshoz terjesztették fel. Az igazgatótanács 1934-ben készíti el s küldi meg a tantervet, melyet már az 1934/35. tanévben az I. és II. évfolyamon bevezettek. A III. és IV. évfolyam még a régi tanterv szerint folytatta tovább tanulmányait. Az 1934/35. tanévben bevezetett tanterv egészen 1947-ig marad érvényben minden változtatás nélkül.

A tananyag elrendezésében, óraszámában nem történt változás az ideiglenes tantervvel szemben csupán annyi, hogy a bevezetés a filozófiába, lélektan, logika mellett nagyobb hangsúlyt kap az ismeretelmélet. Ennek megfelelően a tárgy elnevezése a következőképpen hangzik: „Bevezetés a filozófiába, lélektan, logika és ismeretelmélet.” Az egyes tantárgyak tartalma azonban lényeges változáson mentek át. Az összehasonlítás érdekében itt közlöm — a többi tantervhez hasonló — kéziratos tantervet:

„I. évfolyam.

Bevezetés a filozófiába, lélektan, logika és ismeretelmélet (egész éven át heti 3 órában). Bevezetés a filozófiába. A filozófia mibenléte, felosztása, viszonya az egyes tudományokhoz. Az egyes filozófiai tudományágak problémaköre.

Lélektan. A pszichológia mibenléte, iránya, módszerei. A lelki jelenségek általános sajátosságai. A test és a lélek kapcsolata. Az idegrendszer. A lelki jelenségek felosztása. Az érzet általános sajátosságai, minősége, erőssége. Az érzetek egyes fajtái. A szemlélet. A térszemlélet. Időszemlélet. A képzet. A képzelet. A gondolkodás. Az asszociáció. Az emlékezet. A tanulás pszichológiája. A figyelem. Az érzelmek mibenléte, felosztásuk. Az érzelmek egyes fajtái. Az érzelmekkel kapcsolatos testi jelenségek. Az akarat. Az akarat szabadsága. Mozgás. Cselekvés. A jellem és típusai. A lelki élet rendellenességei.

Logika és ismeretelmélet. A logika mibenléte. A logika viszonya a pszichológiához és grammatikához. A fogalom. A fogalmak fajtái és viszonyai. A definíció. Az osztályozás. Az ítélet és fajtái. Az igazság. Az ítéletek viszonyai. A következtetés. A dedukció. A szillogizmus és fajtái. Az indukció. Az okság elve. A téves következtetések fajtái. Valószínűségi következtetések. A bizonyítás. A logikai alapelvek. A módszer és fajtái. A megfigyelés és kísérlet. A leírás és magyarázat. Hipotézis, teoria, fikció. A tudomány. A tudományok felosztása. Az ismeretelmélet problémái. Dogmatizmus, szkepticizmus, relativizmus, kritikai álláspont.

Szenzualizmus, empirizmus, racionalizmus, kriticismus, intuicionizmus. Realizmus, idealizmus, fenomenalizmus.

II. évfolyam.

Pedagógia (egész éven át heti 3 órában).

A pedagógia mibenléte. A pedagógia segédtudományai. A pedagógia viszonya a többi tudományokhoz. A pedagógia módszerei. A pedagógia felosztása. A pedagógiai elmélet és a gyakorlat viszonya. A nevelés meghatározása. A nevelés célja. A nevelés lehetősége és korlátai. Átöröklés és nevelés. Az eugénika. A környezet hatása. A pedagógiai pszichológia főbb problémái. A gyermeki lélek kialakulása. Tehetség, tehetségvizsgálat, tehetségvédelem. A testi, erkölcsi, és értelmi nevelés összefüggése. A testi nevelés. Az iskolai egészségügy. A fontosabb iskolai betegségek. A túlterhelés. Az erkölcsi nevelés. Az egyes tantárgyak nevelő hatása. Vallásos, hazafias, szociális nevelés. A sexual pedagógia. A koedukáció. A nevelő egyénisége. A fegyelmezés és eszköze: tekintély, jutalmazás, büntetés, szoktatás, felügyelet. Az esztétikai nevelés. Az értelmi nevelés. Általános és szakoktatás. Alaki és tárgyi képzés. A tanítás anyagának kiválasztása és elrendezése. Tanterv. Tanmenet. Órarend. Koncentráció. A tanítás módszere. A formális fokozatok. Szemléltetés. Magyarázat. Megerősítés. A tanalakok. A munkaiskola. A kérdés. Iskolai és házi dolgozatok. Iskolai kirándulások és ünnepek. Az osztályozás. A családi, nevelőintézeti és iskolai nevelés. A hazai közoktatásügy szervezete.

III. évfolyam.

A pedagógia története (egész éven át heti 2 órában).

A pedagógia történetének feladata. A keleti népek nevelésének története: kínaiak, egyiptomiak, hinduk, perzsák, zsidók. A görög nevelés története. A spártai nevelés. Az atheni nevelés. A görög nevelés elmélkedői: Xenophon, Platon, Aristoteles, Plutarchos. A római nevelés története. A római nevelés elmélkedői: M. Portius Cato, M. Terrencius Varro Cicero. Seneca. Quintilianus. A keresztény nevelés története. A görög és latin egyházatyák. Szt. Ágoston. A szerzetesi nevelés kialakulása: Szt. Benedek, Cassiodorus. Nagy Károly. A középkori egyházi nevelés intézményei: a kolostori, székesegyházi és káptalani iskolák. A középkori világi nevelés intézményei: a lovagi nevelés, a céhek, a városi iskolák. A középkori nőnevelés. A scholasztika. Az egyetemek. A renaissance és humanizmus nevelési eszméi. Olasz renaissance-kori nevelők és nevelési elmélkedők. A magyarországi humanizmus. A francia humanizmus: Rabelais, Ramus, Montaigne. Az angol humanizmus: Morus, Vives. A német humanizmus: Erasmus. A reformáció: Melancthon, Trotzendorf. Sturm. A jezsuiták. Comenius. A Port-Royal iskolái. Locke. Rousseau. A francia forradalom. Pietisták. Filantropisták. Pestalozzi. Herbart. Újabb pedagógiai irányok. Magyarország közoktatásügyének kialakulása: Apáczai Csere János, Mária Terézia és II. József, a Ratio Educationis, A Norma Regia és Erdély közoktatásügye, újabb reformtörekvések.

Etika (egész éven át heti 1 órában).

Az etika tárgya, feladata és módszere. Az erkölcs. Az etikai irányok: Hedonizmus, eudaimonizmus, utilitarizmus, perfectionizmus, humanizmus, evolucionizmus, relativizmus, formalizmus, autonom etika. Az élet célja. A legfőbb jó. Az erkölcs és a vallás viszonya. A lelkiismeret. Probabilizmus, probabillorizmus, aequiprobabilizmus, tutorizmus. Szándékoság. Erkölcsi beszámíthatóság. Erkölcsi érzelmek. Erkölcsi jellem. Az erkölcsi törvények. Az erkölcsi természettörvények. (lex Naturae). A jog. Kötelességeink önmagunk iránt. Kötelességeink mások iránt. Szeretet. Igazságosság. Igazmondás. Becsület. Párbaj. Öngyilkosság. A családi, társadalmi, állami és nemzetközi élet etikája. A tulajdonjog. A háború. Etika és pedagógia.”

A teljesség kedvéért meg kell még említeni, hogy a főiskolai hallgatók egy része 1928 után — a Főiskolának Szegedre való költözése és az egyetemmel

való kooperáció után — az egyetemen is hallgatott filozófiai, lélektani, illetve pedagógiai előadásokat s ezekből kollokvált is. Az egyetemmel való kooperáció azt jelentette, hogy a főiskola hallgatói a főiskola tanulmányi rendjében megszabott előadásokon kívül választott szakcsoportjuk egyik szakköréből, illetve annak egyik szaktárgyából az egyetemen is kötelesek voltak — mint rendkívüli hallgatók — előadásokat hallgatni. A hallgatásra javasolt előadásokat az egyetem tanrendje alapján az igazgatótanács jelölte ki. Ugyancsak az igazgatótanács külön engedélyével választhatott bármely szakos hallgató szaktárgya egyike helyett filozófiát-pedagógiát is.

A teljesség kedvéért röviden ismertetnem kell még az Erzsébetnő-iskola, vagyis a polgári iskolai tanítónőképző intézet tantervének fejlődését is.

A polgári iskola tanárnőképzőt is 1873-ban hozták létre. Első tanterve tehát 1873-ban jelenik meg két évfolyamos képzési időre tervezve. Akárcsak a tanárképző intézetben, a pedagógiai itt is nevelés- és tanítástan elnevezéssel szerepel. A különbség a tanárképző és tanárnőképző tanterve között az volt, hogy a tanárnőképző tanterve az I. osztályban beiktatta az antropológiát, az emberi testnek és léleknek részletes ismertetését. Az I. osztályban ezenkívül az általános neveléstan szerepelt, a tanárképző tantervéhez hasonló megfogalmazással. A II. osztályban a logika és módszertan kapott helyet.

Az 1880-ban kiadott, három évfolyamra készített tanterv mindenben megegyezik a férfi tanárképző tantervével, ismét az antropológia kivételével, amely megmaradt az I. évfolyamon. A tanárnőképző tanterve 1892-ig sok módosításon ment át, ezek azonban a pedagógiai tárgyakat nem érintették. 1892-ben dolgozták át ismét a tantervet, melyet a minisztérium 1899-ben véglegesített.

Az új tanterv az I. osztályba vette fel a nevelés és tanítástant heti 4 órában. Ezen belül foglalkoztak test- és egészségattal, lélektannal; a II. osztályban heti 4 órában logikát és általános oktatástant és módszertant, a III. osztályban neveléstörténetet és iskolaszervezet-tant tanultak. Az egyes tantárgyak szövegezése — a test- és egészségattan kivételével — megegyezett a férfi tanárképző tantervével, mindenütt hangsúlyozták azonban a sajátos női jellegzetességeket, pl.: neveléstörténetnél: „A nőnevelési intézetek és leányiskolák fejlődéstörténete a jelen században.”

1901-től kezdve azonos a két intézet tanterve; 1928 óta pedig egy főiskolán, a Szegedi Tanárképző Főiskolán folyt a férfiak és nők képzése, közös tanterv alapján.

ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ УЧЕБНЫХ ПРОГРАММ ПО ПЕДАГОГИИ И ЕЕ ВСПОМОГАТЕЛЬНЫМ НАУКАМ В ГРАЖДАНСКОМ ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ИНСТИТУТЕ (1873—1947)

Ш. Берески

Целью настоящей работы является показать развитие материала учебных программ по педагогике двух пединститутов. Автор исследует в первую очередь то, что отдельные педагогические дисциплины когда, в каком количестве уроков, с каким содержанием, и главным образом, на основе каких принципов и потребностей образования получили место в учебных программах. Поэтому он анализирует, в чем отличается новая программа от старой учебной программы. Сравнение программных материалов двух пединститутов, ставших перед собой разную цель, дает возможность и для анализа изменений, произошедших в содержании цели и материала образования в педагогических дисциплинах. Исходя из вышесказанных, настоящая статья состоит из двух глав: первая — история материалов учебных программ с 1873 по 1947, вторая — с 1947 по 1964.

DIE ENTWICKLUNG DER PÄDAGOGISCHEN LEHRPLANES
IN DER PÄDAGOGISCHEN HOCHSCHULE
(1873—1947)

Von

S. BEREZKI

Das Ziel des Aufsatzes ist die Entwicklung des pädagogischen Lehrplans der pädagogischen Hochschulen zu zeigen. Verfasser versucht nachzuweisen wie und auf welchem Grund der Bildungsbedürfnisse sich der Lehrplan entwickelt hat, fernerhin vergleicht er die Lehrpläne verschiedener Zielsetzungen.